

„GENIUL” LA EMINESCU ȘI „GENIUL” LUI EMINESCU. PROBLEMĂ COSMOLOGICĂ ȘI AFACERE NAȚIONAL(IST)Ă (II)

Teodora DUMITRU

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române
G. Călinescu Institute of Literary History and Theory of the Romanian Academy
E-mail: : teodoralianadumitru@gmail.com

THE GENIUS IN EMINESCU AND EMINESCU’S GENIUS:
THE COSMOLOGIC PROBLEM AND THE NATIONAL(IST) AFFAIR (II)

Abstract: In this paper I investigate how the interpretation of the Romantic poet Mihai Eminescu’s work verifies the European transition from a rationalist conception of “genius” (according to which “genius” is a phenomenon subjected to the laws of nature/society) to an irrationalist conception, where “genius” becomes a supernatural, transcendental, miraculous or inexplicable phenomenon.

Keywords: genius, planet, nature’s laws, cosmology, thermodynamics, entropy, nationalism, communism, postcommunism, Eminescu, romanticism, Schopenhauer, C. Dobrogeanu-Gherea, Titu Maiorescu, E. Lovinescu, G. Călinescu

Citation suggestion: Dumitru, Teodora “‘Geniul’ la Eminescu și ‘geniul’ lui Eminescu. Problemă cosmologică și afacere național(ist)ă (II).” *Transilvania*, no. 6-7 (2022): 35-43.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.06-07.04>.

„Geniul” lui Eminescu: *Eminescu-„geniu” în științe*

Pe lângă fenomenul de iraționalizare prin naționalizare și invers a „geniului” Eminescu, pe care l-am investigat în prima parte a articolului de față,¹ eminescologia interbelică mai înregistrează un aspect neexperimentat anterior: se descoperă ori, mai bine zis, se inventează o arie de expresie mult mai largă a „geniului” Eminescu, care excede performanța artistico-literară a acestuia. Ca argument al indiscutabilei sale „genialități” este, astfel, tot mai grav invocată capacitatea poetului de a „anticipa”, în opere sale literare editate sau doar în manuscrise, o serie de teorii științifice, mergând până „anticiparea” teoriei relativității a lui Albert Einstein. Ipoteza, lansată cu mult aplomb în anii 1920, e reîncălzită ulterior de diverși exegeți, inclusiv în secolul XXI. (Și, trebuie subliniat, este o ipoteză care, deși pare preluată din sau în convergență cu tradiția concepției idealiste asupra „geniului”, ignoră, de pildă, în mod flagrant statutul „geniului” la Kant, anume inaptitudinea științelor, spre deosebire de arte, de a oferi teren de expresie „geniilor”. Hagiografii lui Eminescu par, în schimb, convingși că tocmai extinderea competențelor poetului

dincolo de sfera artelor, în a științelor, i-ar potența ori i-ar asigura caracterul de „geniu”).

Borna reprezentată de deceniul 1920 nu e întâmplătoare: pe plan extern, teoria relativității și descoperitorul său dobândiseră o notorietate globală asociată cu un capital simbolic în creștere, iar pe plan național anii 1920 trimit la euforia imediat următoare Marii Uniri din 1918 și la încercările de coagulare a unor narațiuni de relegitimare a statului român după Primul Război Mondial. Cum se traduce această „conjuncție astrală” în reconstruirea imaginii lui Eminescu? Între altele, printr-un concert al „einsteinizării” lui forțate.

Astfel, în 1921, un anume G. Anagnostache, diplomat (și, după cât lasă de înțeles puținele informații conservate despre el, absolvent al universității din Pittsburg), a publicat în Statele Unite ale Americii articolul „Eminescu și teoria relativității”². Peste un an, I.[oan] Glicsman (1871-1938)³ se pronunță în aceeași direcție, găsind similitudini între gândirea lui Einstein și cea a lui Eminescu. Am văzut că un adept febril al tezei „miracolului” eminescian este, în interbelicul românesc, și G. Ibrăileanu. Deși el însuși nu împinge discuția în zona presupuselor competențe și chiar merite științifice ale lui

Eminescu, criticul ieșean participă și alimentează totuși, prin simpla postulare a „geniului” Eminescu în termeni de „miracol”, filiera iraționalistă debutată în eminescologie prin Maiorescu și acutizată din anii 1920 prin „descoperirea” abilităților excepționale ale lui Eminescu în varii științe și domenii.

Dintre eminescologii importanți, G. Călinescu a avut în interbelic o poziție contrară acestui trend al extinderii genialității eminesciene în zona științelor. Însă nu doar o salubră rezervă de principiu, ci chiar un scepticism - radical, deși aparent bine documentat - a manifestat în această privință viitorul autor al *Operei lui Mihai Eminescu*. Dacă inițial criticul părea deranjat doar de asocierea punctuală a lui Eminescu cu Einstein⁴, el ajunge mai târziu să-și declare o suspiciune generalizată cu privire la „bossa” științifică a lui Eminescu, bagatelizând competențele poetului în sfera științelor și minimalizând astfel chiar impactul științelor asupra operei eminesciene. (Și e vorba, *nota bene*, la Călinescu, de constatarea unei lipse de competență a lui Eminescu în *științele epocii sale*, nu de constatarea lipsei de competențe a poetului în... teorii de secol XX; altfel spus, Călinescu nu doar că nu pierde timpul pentru a demonstra că Eminescu nu l-a premers pe Einstein, dar decretează laconic că nici în fizica de la nivelul anilor 1870 Eminescu nu era bine introdus.) Una peste alta, Eminescu ar fi avut „o fire entuziastă de poet diletant în ale științelor, o minte curioasă, cunoștințe solide însă nu”⁵. Totuși, mai probabilă decât absența sau precaritatea înclinației lui Eminescu către științe este propria lipsă de interes pentru acest domeniu a lui Călinescu însuși, personaj atras intelectualmente mai curând de scenarii din zona „științelor” oculte, a alchimiei, a teozofiei, a hermetismului, a chiromanției, a astrologiei etc. Gena a-scientistă a lui Călinescu e vizibilă peste tot în *Opera lui Mihai Eminescu*, unde criticul trece cu vederea sau pur și simplu nu observă anvergura ecoului pe care diverse teorii științifice îl au în opera literară a acestuia, limitându-se, în schimb, la trimiteri și comparații exclusiv sau preponderent din sfera literaro-artistică, chiar și atunci când acestea sunt mai puțin plauzibile și concurate de o mai probabilă trimitere a poetului la o teorie științifică în vogă. Lipsa de interes a lui Călinescu pentru investigarea relației lui Eminescu cu științele va fi venit, într-o primă instanță, dintr-un calcul strategic de moment: dorința de a nu încuraja interpretările aberante care îl duseseră din anii 1920 pe Eminescu în avangarda lui Einstein. Justificat, chiar salutar până la un punct, acest calcul e menținut însă și după Al Doilea Război Mondial, când dobândește proporții hipertrofiate și ajunge să nutrească o cvasi-indiferență generală a lui Călinescu pentru relația autorului Eminescu cu științele epocii sale.

După Al Doilea Război Mondial, în anii 1960 se lansează un model de interpretare aparent mai consistent și mai fundamentat a relației lui Eminescu cu științele, stimulat de creșterea curiozității pentru manuscrisele poetului, inclusiv pentru manuscrisele „fiziografice” (conținând materiale, note și traduceri din aria științelor). Dacă în interbelic detectivii sporadici ai relației dintre gândirea/ opera lui Eminescu și domeniul științelor reale erau mai curând

diletanți, după Al Doilea Război Mondial are loc o adevărată invazie a tehnicienilor și a „realiștilor” autohtoni (ingineri, medici, matematicieni, academicieni de formație pozitivistă etc.) captivați de ceea ce s-a considerat că „ascund” și că pot „revela” manuscrisele eminesciene „fiziografice”. În continuarea unor opinii sporadice precum cea a inginerului Ioan Vlădea, care observase că „entropia” ar fi un concept vehiculat în *Luceafărul*⁶, un demers mai solid de investigare a contactului lui Eminescu cu științele epocii sale a fost inițiat în deceniul 1960 de academicianul Aurel Avramescu, care, pornind tot de la manuscrise, atrage atenția inclusiv asupra inițierii lui Eminescu în termodinamică⁷. Pe această linie se înscrie și opul lui Victor Săhleanu *Arta rece și știința fierbinte* (1972), care semnaleză - foarte vag, e drept, fără trimiteri și analize concrete - includerea unor elemente/ teorii din termodinamică în opera *poetului* M. Eminescu (așadar, nu doar în manuscrisele „fiziografice”)⁸.

Ultimul deceniu de național-ceaușism e marcat de publicarea în 1981 a volumului Mihai Eminescu, *Fragmentarium* (ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniuc, București, Editura Științifică și Enciclopedică). În 1989 a fost tipărită și o lucrare consacrată exclusiv temei Eminescu-și-știința: *Eminescu și universul științei* de I.M. Ștefan, iar peste un an iese *Informația materiei* (1990) a lui Mihai Drăgănescu, op apărut sub girul Editurii Academiei Române (autorul însuși va deveni președinte al Academiei Române), ocazie nouă de a repune pe tapet tema Eminescu-și-știința.

Inițiative de acest tip, de aparență solidă și onorabilă, au dat un nou impuls atât interpretărilor moderate ale „bossei” științifice a lui Eminescu, cât și delirurilor iraționaliste, care au profitat de fiecare nouă relație descoperită de un comentator sau altul între un vers, un rând sau doar un cuvânt eminescian și cutare teorie științifică, eventual descoperită mult în postumitatea sa, pentru a-i certifica și extinde aria de genialitate. Teoriile de inspirație protocronistă (ale lui Theodor Codreanu⁹, de exemplu, dar și teze ale lui Edgar Papu) au primit combustibil substanțial din direcția masei de comentarii vărsate, cu mai multă sau mai puțină relevanță, în eminescologia deceniilor 1970-1990 de oamenii de știință profesioniști.

N-au lipsit inițiativele de temperare a excesului iraționalist: în 1985 Al. Piru critică delirurile lui Theodor Codreanu de „einsteinizare” a lui Eminescu din *Eminescu - Dialectica stilului*¹⁰, iar Solomon Marcus ia de asemenea o poziție salubră¹¹. Totuși, nici aceste demersuri cu intenții raționaliste nu sunt scutite de erori: descinderea științivilor profesioniști în arena eminescologiei nu duce neapărat într-o direcție fastă sau suficient de eficientă pentru a contrabalansa proliferarea exegezelor iraționaliste, după cum nu asigură nici elucidări punctuale irevocabile. (Deși just, *overall*, în acțiunea sa de combatere a lui Codreanu, Piru comite, cum voi detalia mai jos, și erori, rostogolind bulgărele cunoașterii încă precare a relației lui Eminescu cu științele vremii sale. În pofida cercetărilor interdisciplinare făcute în eminescologie până la nivelul anilor 1980, Piru nu ajunge, de pildă, să fie

informat asupra faptului că formula de aparență einsteiniană $E=mc^2$ care se găsește într-un manuscris al poetului și a fost manevrată ca un argument al anticipării lui Einstein, apare, de fapt, într-un articol al pionierului termodinamicii Julius Robert Mayer, tradus de Eminescu, dar lăsat în manuscris¹².)

Tranziția de la comunism la postcomunism conduce la o exacerbare a interpretărilor iraționaliste ale „geniului” multivalent Eminescu. Protocroniști ca Theodor Codreanu, care înainte de 1990 relansaseră cu mai mult aplomb procesul de „einsteinizare” a lui Eminescu inițiat în interbelic, îl prelungesc caricatural și după căderea comunismului, când e resimțită o nouă nevoie de întoarcere la „confortul” și la securitatea naționaliste, pe fondul provocărilor aduse de „tranziția” spre capitalism și de sentimentul alienării, al pierderii reperelor și a logicii de funcționare deprinse în regimul socialist etatist.

După 1989, predilecția pentru iraționalizarea lui Eminescu (transformat, între timp, și în anticipator al fizicii cuantice, al geneticii, al teoriei sistemelor etc.¹³) – deși practică și ca „sport în sine”, pentru pura plăcere a inventării de relații și similarități cu mai mult sau mai puțin teme – se dovedește în nenumărate alte ocazii direct proporțională cu apropierea interpretărilor de tema (extrem) „naționalului”. Autori cu pulsuni antisemite, xenofobe, maghiarofobe, traco/ dacopate, protocroniști reziduali¹⁴, exponenți ai diasporei sentimentale¹⁵, autori din Republica Moldova¹⁶ experimentează acut – prin singularizarea și extinderea competențelor „geniului” Eminescu – necesitatea conservării, consolidării sau chiar a obținerii unei identități, a apartenenței la și a revendicării de la un grup etnic, de la o matrice al cărei confort ideea de „națiune” îl oferă încă¹⁷.

Descinderea științivilor profesioniști în teatrul de operațiuni al eminescologiei, inițiată în jurul deceniului 1960 prin Avramescu ș.a., nu a lipsit nici după 2000. Doar că noile cercetări n-au făcut, în bună parte, chiar când au fost creditate de autori aparent situați la vârful cercetării autohtone contemporane, decât să accentueze haloul receptării iraționaliste a operei și personalității lui Eminescu. Mă rezum la un exemplu elocvent în acest sens. După deja clișeizata, de-a lungul secolului XX, investire a lui Eminescu cu titlul de „geniu” absolut, descins „miraculos” în cultura română, și, de ce nu?, de revelator *avant la lettre* al teoriei relativității, specialistul în fizică nucleară Petre Osiceanu (cercetător științific gr. I la Institutul de Chimie Fizică „I. Murgulescu” al Academiei Române) a dezvoltat în 2010 o aventură exegetică de aceeași natură, reunită sub titlul *Eminescu și conceptele fundamentale ale fizicii moderne* și publicată pe site-ul Institutului academic amintit. Experimentele făcute la Reactorul de la Institutul de Fizică Atomică „Horia Hulubei”, afirmă el aici între altele, i-au confirmat „adevărurile” expuse de Eminescu în opera sa poetică și, în mod particular, în secvența genezei din *Scrisoarea I*. Interpretarea naivă a lui Osiceanu merge până acolo încât unica explicație pe care o dă potrivitelor pe care le găsește între unele versuri eminesciene și teze ale lui Stephen Hawking, Steven Weinberg sau descoperiri încă mai recente de la CERN este aceea că Eminescu ar fi prețuit știința

și că ar fi lucrat, inclusiv ca artist, în spiritul „cunoașterii”¹⁸. Acest fapt în sine ar fi suficient, se înțelege, pentru a-i fi facilitat poetului român accesul *înaintea altor oameni, chiar a specialiștilor în științe*, la „adevăruri” descoperite sau efectiv construite, edificate prin eforturi concertate, mult mai târziu, în posteritatea lui, de profesioniști din mai multe domenii. Într-adevăr, se poate răspunde, Eminescu a prețuit gândirea științifică, iar manuscrisele sale documentează din plin această realitate; dar tocmai conștiința acestui fapt ar fi trebuit să-l determine pe expertul în fizică nucleară în cauză să fie mai prudent atunci când lansează scenarii iraționale! Căci Eminescu nu putea gândi în termenii mecanicii cuantice, ai teoriei relativității etc. într-o epocă în care acestea erau *terra incognita* pentru științele epocii sale. O cunoaștere obținută prin aportul a cohorte de științisti, nu în cel mai deplin consens, vreme de decenii și cu eforturi financiare și logistice uriașe, solicitând experimente minuțioase, care ele însele au împins cunoașterea mai departe, nu putea năvăli brusc din creierul individului unic M. Eminescu, oricât de genial ar fi fost acesta, decât dacă se transferă discuția în termeni mistici, de revelație. Tot dinspre Academia Română, ba chiar de la cel mai înalt nivel, al președintelui acestui for Ioan-Aurel Pop, vine o altă ipoteză anticipaționistă, poetul fiind imaginat în avangarda cuceririlor culturale și științifice nu doar de secol XX, ci și din mileniul al treilea:

„Eminescu anticipează și lumea viitorului, proiectând, prin perceperea vitezei luminii¹⁹ și prin universul ideatic al unei lumi în eternă mișcare, creația culturală și științifică românească înspre ultimul secol al mileniului al II-lea și înspre cel de-al treilea mileniu.”²⁰

Totuși, în pofida tuturor încercărilor de a promova gândirea lui Eminescu în avanpostul teoriilor fizice de secol XX, mostre de tipul celor pe care le-am discutat în prima parte a acestui articol, în deschiderea secvenței „Geniul» la Eminescu”, îl arată pe autorul *Luceafărului* mai apropiat de viziunea asupra lumii a unui J.F. Herbart, decât de a unui Albert Einstein. O cercetare și mai recentă care, tot din interiorul fizicii profesioniștilor, reinvestighează „relația” gândirii eminesciene cu a lui Einstein converge spre un verdict similar: reperele științifice ale poetului nu trec, în nici un caz, dincolo de epoca lui. Astfel, fizicianul Cristian Presură a arătat în 2020 că aparenta „anticipare” a teoriei relativității a lui Einstein și a celebrei formule a energiei ca $E=mc^2$ (energia unei particule în repaus este produsul dintre masă și viteza luminii la pătrat) printr-o ecuație de grafie similară găsită în manuscrisele lui Eminescu nu reprezintă decât o interpretare neavizată, alimentată de nefamiliarizarea cu istoria termodinamicii, a unei ecuații cunoscute deja pe scară largă în a doua parte a secolului XIX. E vorba de o ecuație existentă în „Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur”, un articol din 1842²¹ al lui Julius Robert Mayer (1814-1878), unul dintre pionierii termodinamicii, recunoscut însă ca atare doar spre finele vieții sale, articol căruia poetul îi oferă o frumoasă versiune în românește. Deși uzând de aceleași semne convenționale,

ecuația găsită în manuscrisele lui Eminescu spune însă altceva decât ecuația lui Einstein.

Al. Piru se înșela și el, prin urmare, cu decenii în urmă, când afirma că formula găsită în manuscrisele eminesciene este a lui Rudolf Clausius (1822-1888), unul dintre descoperitorii principiului al doilea al termodinamicii: „Încă din 1921 un anume George Anagnostache într-o publicație din Cleveland-Ohio și după el doctorul Ygrec²² în «Adevărul literar și artistic» au susținut că ar fi o legătură între Eminescu și teoria relativității a lui Einstein. Afirmația a avut ecou în studiile lui George Munteanu și are acum în cartea [*Eminescu - Dialectica stilului*] lui Theodor Codreanu. De fapt Eminescu luase cunoștință nu de teoria relativității, care nici nu era formulată în timpul vieții sale, ci numai de un principiu al termodinamicii, principiul entropiei, descoperit în 1865 de fizicianul german Rudolf Clausius”²³.

Că nu Clausius, ci Mayer e sursa lui Eminescu și că ecuația cu pricina prezentă în manuscrisul traducerii realizate de Eminescu ilustrează, de fapt, o formă anterioară și inexactă a formulei care definește azi energia cinetică, anume $E=mv^2/2$, arată convingător Presură: „Ecuatia $E=mc^2$ trebuie citită atunci ca energia cinetică pe care o are un corp în cădere liberă, atunci când viteza lui este c . Sau, dacă notăm cu v viteza finală, energia ar fi $E=mv/2$. Acum, însă, orice elev care trece prin fizica de liceu știe că energia cinetică a unui corp este $E=mv^2/2$. A pierdut Robert Mayer factorul de 2? Răspunsul este pozitiv, iar asta este ultima piesă din puzzle. Într-adevăr, valoarea energiei cinetice nu s-a știut cu precizie în vremea lui Mayer. De fapt, factorul de 2 care lipsește la Mayer fusese descoperit doar cu 10 ani înainte de fizicianul Rudolf Clausius. Pe de o parte, Mayer nu aflase de acest factor 2, pe de altă parte el era un chirurg, mai puțin familiarizat cu uneltele matematice ale fizicii. Și, uite așa, Mayer a ignorat un factor de 2, ajungând să scrie o ecuație identică cu cea a lui Einstein, care va apărea apoi în manuscrisul lui Eminescu, cu mult înainte ca Einstein să o descopere! Pură întâmplare”²⁴. Formula găsită la Eminescu ar fi, așadar, a lui Mayer (fapt neobservat de Piru), dar ar exprima o variantă imperfectă a unui „puzzle” care n-ar putea fi completat sau înțeles decât cu recurs la „descoperiri” ale lui Clausius... Rolul acestuia din urmă pare, oricum, central, atât în explicația lui Piru, cât și a lui Presură. Ambii creditează în final ideea că formula aflată în manuscrisele lui Eminescu trimite spre o teorie/ contribuție a lui Rudolf Clausius, doar că identifică diferit contribuția respectivă: Piru invocă direct „principiul entropiei”²⁵, Presură afirmă că formula transcrisă de Eminescu e a lui Mayer, dar e incorect expusă, formula energiei cinetice în aspectul ei modern, dependent de factorul 2, fiind furnizată de Clausius.

Dincolo de unele erori sau confuzii punctuale pe care ea însăși le conține ori le alimentează²⁶, interpretarea *re-raționalizantă* a lui Presură rămâne, în fondul ei, corectă și avenită, câtă vreme face definitiv lumină nu doar în cazul „anticipării” lui Einstein *via* Eminescu, dar corijează implicit și alte interpretări pornite de pe aceleași baze raționaliste ca a sa, dar minate de erori punctuale mai mari sau mai mici. De pildă poate servi la corijarea interpretării din anii 1980 a lui Piru –

o interpretare de asemenea „raționalistă” în comparație cu a unor „dr. Ygrec” sau Theodor Codreanu, dar la rândul ei cvasi-compromisă de absența referirii la Mayer, adevărata sursă a formulei găsite în manuscrisele lui Eminescu). Ipoteza „anticipării” teoriei relativității prin formula $E=mc^2$ găsită în manuscrisele lui Eminescu este, deci, și prin contribuția lui Presură, irevocabil dovedită falsă. Presură n-ar fi, de altfel, primul care a sesizat faptul că Eminescu a tradus din Mayer. Dar el a oferit cea mai bună explicație a *întâmplării* □ a sumei de contingente care au dus la apariția formulei $E=mc^2$ în manuscrisul lui Eminescu –, adică o arheologie a modului cum a fost posibil să figureze această formulă chiar în articolul original al lui Robert Mayer.

Presură nu este, în fine, unica voce de scientist profesionist care s-a opus industriei sanctificării lui Eminescu de-a lungul secolului XX concomitent cu proclamarea sa ca „geniu” absolut, multi-competent în diverse (toate?) arile cunoașterii. Dar, cum nici procesul iraționalizării „geniului” Eminescu nu dă semne de epuizare nici în secolul XXI, orice nouă lectură critică - fie și una mai puțin originală, dar bine sistematizată - aplicată unui aspect sau altul al procesului cu pricina nu poate fi decât benefică și, mai mult, necesară.

Din toată cazuistica explorată în cele două secvențe ale studiului de față, „«Geniul» la Eminescu” și „«Geniul» lui Eminescu” (aceasta din urmă sub două ipostaze ale sale: Eminescu-„geniu” literar și Eminescu-„geniu” în științe) pot fi trase următoarele concluzii:

1. Pe de o parte, e limpede că autorul Eminescu se reflectă, se codifică *qua* „geniu” în propria operă literară prin personaje cu potențial de *alter ego* (de tipul Luceafărul-Hyperion, „geniul”-„cometă” din *Codru și salon* ș.a.) și prezumate ca „geniale” cel puțin *via* tradiția germană a identificării „geniului” cu o „planetă”, „cometă” sau corp ceresc „rătăcind” pe o traiectorie aparent haotică, dar în realitate totuși previzibilă. Că Eminescu era îndreptățit, ca autor, să se transporte în orice tip de personaj sau de identitate considera oportun, inclusiv în ipostaza „geniului” reglementat de tradiția germană pre-schopenhaueriană, adică în aceea care nu disociază genialitatea de legiferabil și de previzibil în ordinea naturii, nu poate fi judecat sau combătut: trebuie tratat ca un dat. Pe de altă parte însă, faptul că tradiția criticii și a istoriei literare autohtone nu poate progresa în studierea literaturii și a gândirii acestui autor mai departe de supoziția genialității lui „miraculoase”, a titlului de creator providențial (inclusiv cu excesele ajungerii la teze aberante precum „anticiparea” lui Einstein, a descoperirilor de ultimă oră din fizica atomică etc.), poate fi judecat, poate fi analizat, poate fi sancționat, poate fi combătut.

2. Ce se constată însă atunci când se compară modul eminescian de a interpreta „geniul” ca topos filozofico-literar cu maniera unor eminescologi de a interpreta însăși genialitatea lui Eminescu? Se constată nici mai mult nici mai puțin decât o alunecare de la o accepție asupra „geniului”/ genialității preponderent raționalistă, cosmologic-newtoniană, prezumată a se afla în ordinea naturii, spre

o accepție iraționalistă, care scoate genialitatea de sub jurisdicția naturalului, a explicabilului cu instrumentele științei. Comparând cele două perspective asupra genialității despre care am discutat anterior în „Geniul ca fenomen în ordinea naturii vs. geniul ca miracol” - respectiv perspectiva alimentată de filiera pre-schopenhaueriană, a unui Herbart ș.a., conform căreia „geniul”, deși în primă instanță dificil de „urmărit”, are totuși o traiectorie raționalizabilă, asistată de o ordine (newtoniană sau analoagă), și perspectiva alimentată de Schopenhauer *via* teza geniului-„cometă”, a apariției mai curând inexplicabile rațional sau imprevizibile²⁷ - se poate observa că unii eminescologi autohtoni, când creditează genialitatea lui Eminescu, o fac speculând exclusiv sau preferențial accepția schopenhaueriană a genialității și mai ales accepțiile ei post-schopenhaueriene. Adică ipostaza stupefacției în fața unui dat inexplicabil, ca picat din cer. Astfel procedând, această tradiție critică și exegetică ignoră complet modul în care poetul însuși alege să(-și) reprezinte ori să(-și) asume genialitatea în *Luceafărul*, una dintre piesele centrale ale operei sale, dar și în alte poeme. Respectiv mai curând în siazul perspectivei raționalist-reglementate asupra „geniului” *qua* „corp ceresc” sau ca fenomen aflat în ordinea naturii, decât în trena perspectivei de-raționalizate, supranaturale.

3. Există și o explicație conjuncturală pentru care se întâmplă acest viraj concertat al mai multor critici și exegeți spre accepția iraționalistă a „geniului” Eminescu în debutul secolului XX, când Eminescu începe să fie perceput și ca un „geniu” în științe. Nu doar trendul internațional al proliferării, spre finele secolului XIX, a instrumentărilor iraționaliste ale ideii de „geniu” (context ranforsat de apariția fenomenului Einstein, devenit un nou reper mondial al „genialității”) a lucrat în acest sens, ci și un context particular, eminent local, național: parcursul României în Primul Război Mondial și multiplele consecințe ale acestuia în plan politic, social, cultural etc. Formarea României Mari s-a întâmplat, altfel spus, să coincidă cu universalizarea reperului Einstein și a unui nou mod de a reprezenta „genialitatea” în istoria ideilor: respectiv în strânsă legătură cu sfera științelor, nu (doar) a artelor. În cultura populară a primei jumătăți de secol XX „geniul” ajunge, practic, un sinonim al scientizării, invers decât stabilise Kant în *Critica facultății de judecare*, unde omului de știință i se refuzase „facultatea” genialității, rezervată doar artistului. „Scientizarea” planetară a ideii de „geniu” *via* Einstein a comandat, mai acut din deceniul 1920, și „scientizarea” particulară a „geniului” Eminescu, în conjuncție cu necesitatea instituirii lui și ca etalon al „naționalului”. Poetului i-au fost descoperite/ inventate, astfel, competențe intelectuale abisale, care își depășeau cu mult epoca, mergând până la a fi „anticipat” teorii științifice de secol XX, dar care serveau exclusiv la o relegitimare a „naționalului”.

Eminescu a fost, desigur, după cum o arată manuscrisele

sale, un gânditor polimat și pasionat, care a încercat să țină pasul cu noutățile din varii domenii, inclusiv din zona - obscură, neprimitoare pentru un neofit - a fizicii. Dar stadiul familiarizării lui Eminescu cu teorii științifice și ecourile potențiale ale acestora în opera sa poetică - de pildă în ipostazierea „geniului”-Hyperion ca „planetă” - reprezintă un subiect de discuție. Un cu totul alt subiect, deși nu fără legătură cu primul, este instalarea (instituționalizarea) poetului însuși, a lui Eminescu, în postura de „geniu”, prin intermediul unor scenarii exegetice hagiografice devenite dominante și, practic, nechestionate cu adevărat în cultura românească din ultimele două secole. Covârșitoare a devenit în acest context narațiunea conform căreia genialitatea, în mod particular cea a lui Eminescu, poate funcționa ca un garant sau ca un echivalent al „naționalului”. Investiția în scenariul „genialității” - nemaivăzute, supreme, supranaturale etc. - a unui autor ca Eminescu s-a crezut a fi profitabilă și pe plan politic, de pildă pe planul construirii și ranforsării imaginarii necesar consolidării statului național român. Acest fapt a devenit evident mai ales după Primul Război Mondial, când se și întâmplă Marea Unire din 1918, dar și după 1989, când unor comentatori li se revelează așa-zisa necesitate a protejării „valorilor naționale” de atacul unor varii „Oculte” internaționale și, nu în ultimul rând, de efectele intrării unei României tarate economic pe piața liberă.

Explicației pe care am dat-o anterior predilectiei pentru iraționalizarea pe plan internațional, european, a ideii de „geniu” spre finele secolului XIX - anume adoptarea unei filozofii a profesionalizării științelor, care, prin specializarea lor progresivă, au ca efect renunțarea mai mult sau mai puțin voită la perspectiva sistemică moștenită de la idealism - i se adaugă, pe teren românesc, atât în contextul războaielor mondiale, cât și în anii național-ceaușismului și în epoca tulbură de după căderea comunismului, acest nou argument: *necesitatea sporirii legitimității ideii de „național” prin extinderea la infinit a ariei de competențe a „geniului”, estimat a ilustra și sanctifica „naționalul” ca valoare supremă.*

Intersecția dintre prezența toposului „geniului” în opera lui Eminescu și tema de discuție reprezentată de personalitatea istorică Eminescu este, desigur, complicată: nu doar personajele calificabile drept „genii” din opera sa literară sau etichetate ca atare de autor, ci și autorul lor s-a ipostaziat ca atare în opera sa literară, dând, și prin acest fapt, argumente exegetice săi să îl evalueze, investigheze și proclame drept „geniu” (inclusiv ca epitom al genialității *naționale*, extinse la un colectiv). Însă complexitatea relației dintre „geniul”-personaj și „geniul”-autor, în primă instanță, și, ulterior, utilitatea instrumentării (extrem)naționaliste a „geniului” Eminescu sunt alibiuri șubrede, care nu justifică proliferarea interpretărilor iraționaliste nici în debutul secolului XX, nici ulterior.

Note:

1. Teodora Dumitru, „«Geniul» la Eminescu și «geniul» lui Eminescu. Problemă cosmologică și afacere național(ist)ă (I).” *Transilvania*, nr. 5 (2022): 30–45. <https://doi.org/10.51391/trva.2022.05.05>.
2. Apărut, se pare, într-o publicație intitulată *America* din Cleveland-Ohio.
3. Medic și autor interbelic român, I. Glicsman a semnat (sub pseudonimul „dr. Ygrec) lucrări de speculație adesea diletantă, cu deschideri interdisciplinare și, în genere, calificabile ca progresiste, dar care, pe de altă parte, au dat curs unor ipoteze controversate sau rezoluate false. Teza despre anticiparea lui Einstein prin Eminescu e conținută în articolul „De la Eminescu la Einstein. Știință și poezie”, *Adevărul literar și artistic*, 21 mai (1922).
4. Vezi G. Călinescu, „Opinii asupra lui Mihail Eminescu”, *Vremea*, nr. 182, 9 apr. (1931), unde discreditează tema de discuție Eminescu vs. Einstein refuzând să-o trateze altfel decât concediant.
5. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, în G. Călinescu, *Opere. I. Viața lui Mihai Eminescu. Opera lui Mihai Eminescu (I)*, 949.
6. *Bazele teoretice ale termotehnicii*, vol. I (București: Editura Tehnică, 1956).
7. Aurel Avramescu, „Preocupări științifice în *Caietele fiziografice*”, *Lucașfăruș*, nr. 12, 16 iun. (1964); „Viziune eminesciană și ipoteze științifice în cosmogonie”, *Ramuri*, nr. 1, aug. (1964); „Gândirea eminesciană și ipotezele științifice în cosmogonie”, *Manuscriptum*, nr. 1 (1980). În același sens merge și contribuția lui Octav Onicescu, „Componentele științifice ale gândirii eminesciene”, *Manuscriptum*, nr. 4 (1976).
8. „M. Eminescu introduce și filozofia buddhistă, pe cea schopenhaueriană, noțiuni de cosmogonie și metafizică kantiană, elemente de termodinamică etc.”, *Arta rece și știința fierbinte* (București: Editura Cartea Românească, 1972), 53.
9. Vezi *Eminescu - Dialectica stilului* (București: Editura Cartea Românească, 1984).
10. „Armonia eminesciană”, *Flacăra*, nr. 24 (1985).
11. „Orizont spiritual”, *Magazin*, nr. 26, 1. iul. (1989).
12. Subiectul Eminescu-Mayer fusese deschis încă din interbelic, G. Bogdan Duică atrăgând atenția asupra traducerii din Mayer operate de Eminescu după descoperirea manuscrisului eminescian care o conținea. Pentru detalii, vezi și D. Vatamaniuc, „Științele naturii în manuscrisele lui Eminescu și în filosofia lui Blaga”, *Steaua*, nr. 5–6–7, mai-iun.-iul. (1991), dar și secțiunea de „Note și comentarii” din Mihai Eminescu, *Opere. VII. Traduceri. Transcrieri. Note de curs. Note de lectură. Excerpte*, ediție îngrijită de D. Vatamaniuc, Prefață de Eugen Simion (București: Editura Academiei Române, Univers Enciclopedic, 2003), 1528–1535, unde se insistă asupra faptului că Eminescu nu era un „diletant” în științe, cum decretase G. Călinescu.
13. Cartea lui Lucian Gavrila *Viața – un experiment nesfârșit* (București: Albatros, 1995) e citată frecvent de fizicianul Ion Holban (vezi *infra*) în eseurile lui tratând despre „anticipările” științifice din opera lui Eminescu.
14. Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (Târgoviște: Editura Macarie, 1997). Codreanu insistă și după 2000 asupra temei Eminescu vs. Einstein, secondat de forțe nou descise în arena „einsteinizării” lui Eminescu precum Ioan Câmpan, cu *Eminescu – magul călător* (București: Editura Sigma, 2007) și Virgil Ene, cu *Previzuni științifice în opera lui Eminescu* (Timișoara: Brumar, 2010) și *Eminescu versus Einstein* (Timișoara: Brumar, 2012).
15. Vezi, din diaspora nord-americană, Nicolae Babuts [Nicolae Băbuț], *Mimesis in a Cognitive Perspective: Mallarmé, Flaubert, and Eminescu* (Londra-New York: Routledge, Taylor and Francis, 2011). Eminescu, afirmă Babuts, ar fi pus la lucru „entropia” în *Scrisoarea I*. Nu reiese însă clar din uimirea comentatorului - „The uncanny similarity of these images with the concept of entropy is amazing...” - dacă a poetul român a folosit în mod conștient, intenționat, acest concept, preluându-l din fizica epocii sale, sau dacă versurile eminesciene constituie doar un involuntar material de localizare *avant la lettre* a conceptului de „entropie” (156). Prezența adjectivului „uncanny” (misterios, straniu) ar pleda pentru o alură mai curând iraționalistă a interpretării; altminteri, dacă s-ar fi luat în calcul ipoteza informării tânărului Eminescu în legătură cu ideea de „entropie”, detectarea acestui concept printre alte plauzibile surse ale *Scrisorii I* n-ar trebui considerată „misterioasă”.
16. Vezi opiniile extatice ale lui Ion Holban, fizician din Republica Moldova, pentru care Eminescu verifică identitatea dintre caracterul „genial” și caracterul „național”: „Umanizarea fenomenelor cosmice și cosmoizarea omului în opera eminesciană - dovadă a conștiinței cosmice a poporului român” (text publicat *online* la adresa https://idsi.md/files/Colocviu_Evrika-I-Holban-umaniz-fenomen-cosmice-eminescu-2016.pdf) și „Eminescu - poetul care apelează cel mai frecvent la știință”, apărut în *Fizica și tehnologiile moderne*, vol. 17, nr. 1-2 (65-66) (2019): 73-103. Tiparul raționamentelor lui Holban e cel patentat de comentatori interbelici ai lui Eminescu precum Iorga, Blaga sau Țuțea, dar e împins la ultimele consecințe prin încercarea de a-l singulariza pe Eminescu și pe terenul relației cu științele, nu doar pe cel al excelenței literare (vezi superlativul relativ: „poetul care apelează cel mai frecvent la știință”).
17. Pentru o privire istorică sintetică și actualizată, nelipsită de ochi critic, asupra afacerii Eminescu vs. știință și, în mod particular, asupra temei de discuție Eminescu vs. Einstein - vezi Doru Scărlătescu, „Eminescu și ispitele eminescologiei: omul de știință (I)”, în Viorica S. Constantinescu, Cornelia Viziteu, Lucia Cifor, Livia Iacob, *Studii eminescologice*, vol. 19 (Cluj-Napoca: Clusium, 2017), 109-142. Partea a doua a acestui studiu, apărută peste un an, continuă și extinde investigația „exagerărilor «fiziciste»” din eminescologia secolelor XX și XXI. Scărlătescu are meritul de a fi propus la finele studiului său și o paralelă cu alte, similare revendicări „naționaliste” sau protocroniste ale teoriei relativității și ale altor mari descoperiri științifice de secol XX, revendicări proferate de comentatori de varii naționalități. Deliruri de tipul einsteinizării, maxplankizării, heisenberg-izării lui Eminescu s-au produs, așadar, și în interiorul altor culturi europene: Dante, Shakespeare, Dostoievski ș.a. au fost, la rândul lor, considerați mari „genii” nu doar în sfera lor predilectă de acțiune, literatura, ci și în sfera științelor - vezi Doru Scărlătescu, „Eminescu și ispitele eminescologiei: omul de știință (II)”, în *Studii eminescologice*, vol. 20, ed. Viorica S. Constantinescu, Cornelia Viziteu,

Lucia Cifor, Livia Iacob (Cluj-Napoca: Clusium, 2018), 146-162. Ca și în cazul lui Eminescu, s-a opinat că în operele lor aceștia ar fi anticipat descoperiri științifice de secol XX, dar au fost victime ale unor „montări conjuraționiste” (ibid., 159) care le-ar fi răpit întâietatea în favoarea unor oameni de știință oportuniști și fără merite ca... Einstein. (Din păcate, în pleiada comentatorilor convingși de primatul unor literați sau artiști, care în unele cazuri au trăit în urmă cu secole, asupra modului lui Einstein de a concepe universul se înscriu și profesioniști altminteri credibili, cu merite în popularizarea științei, precum Carlo Rovelli - vezi „Dante e Einstein nella tre-sfera”, publicat *online* în 20/10/2010 la adresa https://www.ariannaeditrice.it/articolo.php?id_articolo=35230. Rovelli afirmă aici fără echivoc, fără plasa de siguranță a unor metafore sau a altor trucuri de atenuare a șocului cognitiv, că Dante l-a „anticipat” pe Einstein: „La sfrenata fantasia poetica e la straordinaria intelligenza di Dante Alighieri hanno partecipato di sei secoli una geniale intuizione di Albert Einstein sulla forma che il nostro universo potrebbe avere”.) Nici în povestea „anticipării” lui Einstein prin Eminescu (sau a sustragerii teoriei relativității de către Einstein din scrierile poetului român □ opinie circulantă în postbelic românesc - nu se poate conchide că suntem, dacă nu originali, măcar parte a unei „elite” de rătăciți. Căci există, pare-se, o sumă considerabilă de „epopei” naționale - veritabile constelații de romane de spionaj și de conspirație - în care un Einstein-*villain* „fură” teoria relativității din portofoliul unei minți locale/naționale mai strălucite, victimă angelică a unui sistem de rapt internațional etc.

18. *Eminescu și conceptele fundamentale ale fizicii moderne*, 2010, ediție electronică (http://www.icf.ro/individual/labo4/osiceanu/Eminescu_Studiu_Eedition.pdf).
19. Expresia „perceperea vitezei luminii” este ambiguă. Ce dorește autorul să afirme prin „percepere”: calculare sau determinare? Dacă e vorba de determinarea vitezei luminii, Eminescu nu putea „anticipa” acest fapt pe de o parte pentru că demersuri în acest sens s-au făcut încă din secolul XVII (vezi cercetările astronomului danez Ole Rømer) și pe de altă parte pentru că cea mai populară sursă a teoriei despre viteza luminii din opera lui Eminescu, poemul *La steaua*, nu oferă nici o valoare cantitativă (un ordin de mărime) privitor la această viteză, care să poată fi eventual validat prin confruntare cu valoarea vitezei luminii creditată de știința contemporană.
20. Ioan-Aurel Pop, „declarație de pe 14 ianuarie 2022, cu ocazia Zilei Culturii Naționale” (<https://www.agerpres.ro/cultura/2022/01/14/ziua-culturii-nationale-ioan-aurel-pop-sa-ne-pretuim-valorile-cum-sunt-ele-in-concertul-intelectual-european--847080>).
21. Publicat în *Annalen der Chemie und Pharmacie*, Band 42 (1842), 233 *et sq.*
22. E vorba de pseudonimul lui I. Glicsman.
23. Al. Piru, „Armonia eminesciană”.
24. Cristian Presură, „Cine a descoperit teoria relativității, Einstein sau Eminescu?”, *Hotnews*, 15 ianuarie (2020).
25. O corectură se impune: „entropia” nu este totuna cu principiul al doilea al termodinamicii, ci o *proprietate* a sistemului. Explică fizicianul Adrian Bejan: „Atunci când citim despre a doua lege a termodinamicii, cei mai mulți dintre noi cred că al doilea cuvânt pe care îl vor vedea este «entropie», dar „entropia nu este necesară pentru a exprima tendința naturală rezumată de al doilea principiu. Entropia este o proprietate (funcție de stare) a sistemului pe care Clausius a trebuit să o definească (bazându-se pe al doilea principiu) pentru a formula analitic principiul al doilea, sub forma unei inegalități matematice. O mare parte din confuzia care înconjoară astăzi principiul al doilea provine din entropia matematică, ce sună impresionant, dar nu adaugă nimic fizicii. Clausius și contemporanul său Lord Kelvin au preferat să exprime al doilea principiu în cuvinte, nu matematic”. Așadar, „principiul al doilea nu trebuie confundat cu formule matematice și formule (entropie) definite mai târziu pentru a facilita utilizarea practică a principiului al doilea”, Adrian Bejan, J. Peder Zane, *Design în natură* [2012], versiunea în limba română de prof. dr. ing. Alexandru Morega (București: Editura Agir, 2013), 221-222.
26. Nici explicațiile lui Presură nu sunt lipsite de scăpări - și e importantă evidențierea lor tocmai fiindcă este, de asemenea, relevant modul în care demersurile de *re-raționalizare* a temei de discuție Eminescu, cum fără îndoială este cel al lui Presură, reușesc, la rândul lor, să evite sau nu căderea în eroare (erori de interpretare, erori factuale etc.). Căci, survine întrebarea, cum ar fi putut Mayer să „ignore” o „descoperire” a lui Clausius veche de *zece ani*? Articolul lui Mayer care a atras atenția lui Eminescu, determinându-l să-l și traducă - „Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur” - a apărut în 1842, când Clausius, născut în 1822, nu avea decât douăzeci de ani. Imposibil, așadar, ca Rudolf Clausius să fi descoperit - și publicat rezultatele acestei descoperiri! - cu zece ani înainte de apariția articolului Mayer, adică în 1832, când împlinea nu mai mult de zece ani. Apoi, ecuația existentă în articolul lui Mayer, dacă era o vehiculare imprecisă, ignorantă, denotând nefamiliarizarea cu domeniul fizicii și matematicii de ultimă generație (căci, până la urmă, Mayer era medic), nu se poate spune că va fi fost o simplă vehiculare imprecisă, ignorantă etc. imputabilă doar lui Mayer, cum lasă de înțeles Presură, câtă vreme reprezenta chiar dogma/tradiția definirii energiei cinetice din secolul XVII până în debutul secolului XIX. Căci ecuația $E=mv^2$ (unde v desemna viteza, convențional reprezentată și prin simbolul c) era cunoscută încă din epoca lui Leibniz și Bernoulli, adică din secolul XVII, anume din tradiția mecanicii clasice nerelativiste, unde energia cinetică - deținută de un corp aflat în mișcare - e reprezentată ca „forță vie” (*vis viva*) și definită de produsul masei și vitezei la pătrat. Așadar, i se poate replica lui Cristian Presură, însăși tradiția mecanicii clasice era „ignorantă” în privința factorului 2, nu doar „chirurgul” Mayer! O revizitare a teoriei energiei cinetice *via* teoria cinetică a gazelor a fost, într-adevăr, întreprinsă de Clausius în anii 1850. Totuși nu acestuia i se datorează cuprinderea energiei cinetice în formula $E=mv^2/2$, ci unor cercetători cu siguranță mai timpurii. Fizicianul și inginerul Gaspard-Gustave Coriolis, de pildă, lucrează deja în 1829 cu formula „forței vii” ca fiind produsul masei cu *jumătatea* pătratului vitezei, nu cu pătratul vitezei, cum afirmase tradiția mecanicii („la *force vive* sera le produit de la masse par la moitié du carré de la vitesse”). Coriolis pretinde că păstrează definiția veche a „forței vii” ca produs al masei - definită de el ca p/g , anume ca raport dintre greutate („poids”) și creșterea vitezei unui corp în cădere verticală timp de o secundă (acelerația gravitațională) - și al pătratului vitezei. Dar introduce și o „ușoară modificare”, care este de fapt tocmai factorul 2 invocat de Presură în contul mult mai târziului Clausius. Acest factor 2 (notat de Coriolis ca $v^2/2g$) înseamnă „înălțimea de la care ar trebui să cadă un corp greu în vid pentru a obține viteză” -

Gaspard-Gustave Coriolis, *Du Calcul de l'effet des machines* (Paris: Carilian-Goeury, Libraire, 1829), 17; traducerea îmi aparține; vezi, de același autor, și *Sur le principe des forces vives dans les mouvements relatifs des machines*, 1832. În aceste condiții, se poate conchide că, dacă Mayer a „ignorat” ceva, atunci a ignorat descoperirile sau modificările unor cercetători precum Coriolis, din anii 1820, nu ale unui Clausius, care este adevărat că s-a manifestat pregnant în sfera termodinamicii și a domeniilor conexe, însă abia după 1850.

27. Deși Arthur Schopenhauer, prin ideea de „cometă”, menține totuși contactul cu tradiția reprezentării genialității ca element survenit într-un peisaj reglementat de legi ale fizicii, așa cum am arătat în articolul „Geniul ca fenomen în ordinea naturii vs. geniul ca miracol”.

Bibliography:

- Avramescu, Aurel. “Gândirea eminesciană și ipotezele științifice în cosmogonie” [Eminescu’s Thinking and Scientific Hypotheses in Cosmogony]. *Manuscriptum*, no. 1 (1980).
- Avramescu, Aurel. “Preocupări științifice în *Caietele fiziografice*” [Scientific Concerns in Physiographic Notebooks]. *Lucafărul*, no. 12, June 16 (1964).
- Avramescu, Aurel. “Viziune eminesciană și ipoteze științifice în cosmogonie” [Eminescu’s Vision and Scientific Hypotheses in Cosmogony]. *Ramuri*, no. 1, August (1964).
- Babuts, Nicolae. *Mimesis in a Cognitive Perspective: Mallarmé, Flaubert, and Eminescu*. London-New York: Routledge, Taylor and Francis, 2011.
- Bejan, Adrian, and J. Peder Zane. *Design în natură* [Design in Nature, 2012], versiunea în limba română de prof. dr. ing. Alexandru Morega. Bucharest: Editura Agir, 2013.
- Boia, Lucian. *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit* [Mihai Eminescu, the Absolute Romanian: Making and Unraveling a Myth]. Bucharest: Editura Humanitas, 2015.
- Călinescu, G. “Opinii asupra lui Mihail Eminescu” [Thoughts on Mihail Eminescu]. *Vremea*, no. 182, April 9 (1931).
- Călinescu, G. *Opera lui Mihai Eminescu* [The Work of Mihai Eminescu] [second edition, 1947; 1969-1970]. In G. Călinescu, *Opere. II. Opera lui Mihai Eminescu (2)* [Works. II. The Work of Mihai Eminescu (2)], edited by Nicolae Mecu, Ileana Mihăilă and Daciana Vlădoiu, introduction by Eugen Simion. Bucharest: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2016.
- Călinescu, G. *Viața lui Mihai Eminescu* [The Life of Mihai Eminescu] [1932]. In G. Călinescu, *Opere. I. Viața lui Mihai Eminescu. Opera lui Mihai Eminescu (1)* [Works. I. The Life of Mihai Eminescu. The Work of Mihai Eminescu (1)], edited by Nicolae Mecu, Ileana Mihăilă and Daciana Vlădoiu, introduction by Eugen Simion. Bucharest: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2016.
- Călinescu, Matei. *Titanul și geniul în poezia lui Mihai Eminescu* [The Titan and the Genius in Mihai Eminescu’s Poetry]. Bucharest: Editura pentru literatură, 1964.
- Carlo Rovelli. “Dante e Einstein nella tre-sfera” [Dante and Einstein in the Three-Sphere]. *Arianna Editrice*, October 20, 2010, https://www.ariannaeditrice.it/articolo.php?id_articolo=35230.
- Codreanu, Theodor. *Eminescu - Dialectica stilului* [Eminescu - The Dialectic of Style]. Bucharest: Editura Cartea Românească, 1984.
- Coriolis, Gaspard-Gustave. *Du Calcul de l'effet des machines* [On the Calculation of the Effect of Machines]. Paris: Carilian-Goeury, Libraire, 1829.
- Dobrogeanu-Gherea, C. “D-I Panu asupra criticii și literaturii” [Mr. Panu on Criticism and Literature] [1896]. In C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete* [Complete Works], vol. 7, edited by Ion Popescu-Puțuri and Ștefan Voitec. Bucharest: Editura Politică, 1980.
- Dobrogeanu-Gherea, C. “Eminescu” [Eminescu] [1887]. In C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 6, edited by Ion Popescu-Puțuri and Ștefan Voitec. Bucharest: Editura Politică, 1979.
- Dumitru, Teodora. “Geniul ca fenomen în ordinea naturii vs. geniul ca miracol” [Genius as a Phenomenon in the Order of the Nature vs. Genius as a Miracle]. *Transilvania*, no. 3 (2022).
- Dumitru, Teodora. “«Geniul» la Eminescu și «geniul» lui Eminescu. Problemă cosmologică și afacere național(ist)ă (I)” [The Genius in Eminescu and Eminescu’s Genius: The Cosmologic Problem and the National(ist) Affair]. *Transilvania*, no. 5 (2022): 30-45.
- Eminescu, Mihai. “Se-ncheie...” [A Series of Events is Coming to an End...]. *Țîmpul*, no. 1, January 1 (1883). In Mihai Eminescu. *Opere. V. Publicistică* [Works. V. Journalism], edited by D. Vatamaniuc, foreword by Eugen Simion. Bucharest: Editura Univers Enciclopedic, 2000.
- Eminescu, Mihai. “Un roman” [A Romance]. In M. Eminescu. *Opere. Vol. V. Poezii postume. Anexe. Note și variante. Exerciții & moloz. Addenda & Corrigenda. Apocrife. Mărturii* [Works. Vol. V. Posthumous Poems. Annexes. Notes and Variants. Exercises & Rubble. Addenda & Corrigenda. Apocryphal. Confessions], edited by Perpessicius. Bucharest: Editura Academiei R.P.R., 1958.
- Eminescu, Mihai. *Codru și salon* [Forest and Salon] [1877]. In Mihai Eminescu. *Opere. I. Poezii (1866-1877)* [Works. I. Poems (1866-1877)], edited by D. Murărașu, foreword by Eugen Simion. Bucharest: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2017.
- Eminescu, Mihai. *Lucafărul* [The Evening Star/Hyperion] [1883]. In Mihai Eminescu. *Opere. II. Poezii (1878-1883)* [Works. II. Poems (1878-1883)], edited by D. Murărașu. Bucharest: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2017.
- Eminescu, Mihai. *Opere. VII. Traduceri. Transcrieri. Note de curs. Note de lectură. Excerpte* [Works. VII. Translations. Transcripts. Course Notes. Reading Notes. Excerpts], edited by D. Vatamaniuc, foreword by Eugen Simion. Bucharest: Editura Academiei Române, Univers Enciclopedic, 2003.

- Gavrilă, Lucian. *Viața – un experiment nesfârșit [Life – And Endless Experiment]*. Bucharest: Albatros, 1995.
- Grama, Alexandru. *Mihail Eminescu. Studiu critic [Mihail Eminescu: Critical Study]* [1891], edited by Ioan Chindriș and Niculina Iacob. Cluj-Napoca: Napoca Star, 2014.
- Herbart, J.F. *Psychologie als Wissenschaft [Psychology as a Science]*, vol. I-II [1824–1825]. In J.F. Herbart. *Sämtliche Werke [Complete Works]*, vol. 6. edited by Karl Kehrbach. Langensalza: Druck und Verlag von Hermann Beyer & Söhne, 1892.
- Herbart, J.F. *Über die Möglichkeit und Nothwendigkeit Mathematik auf Psychologie Anzuwenden [On the Possibility and Necessity of Applying Mathematics to Psychology]* [1822]. In J.F. Herbart. *Sämtliche Werke [Complete Works]*, vol. 5, edited by Karl Kehrbach. Langensalza: Druck und Verlag von Hermann Beyer & Söhne, 1890.
- Holban, Ion. “Eminescu – poetul care apelează cel mai frecvent la știință” [Eminescu – the Poet Who Most Frequently Uses Science]. *Fizica și tehnologiile moderne* 17, no. 1-2 (2019).
- I. Glicsmán. “De la Eminescu la Einstein. Știință și poezie” [From Einstein to Eminescu: Science and Poetry]. *Adevărul literar și artistic*, May 21 (1922).
- Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020 [The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020]*. Iași: Editura Polirom, 2021.
- Lovinescu, E. *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, *Evoluția ideologiei literare* [The History of Contemporary Romanian Literature, vol. I, The Evolution of the Literary Ideology] [1926]. In E. Lovinescu, *Opere. I. Istoria literaturii române contemporane: Evoluția ideologiei literare, Evoluția criticii literare, Evoluția poeziei lirice* [Works. I. The History of Contemporary Romanian Literature: The Evolution of Literary Ideology, The Evolution of Literary Criticism, The Evolution of Lyrical Poetry], edited by Nicolae Mecu, notes by Alexandra Ciocârlie, Alexandru Farcaș, Nicolae Mecu, and Daciana Vlădoiu, introduction by Eugen Simion. Bucharest: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2015.
- Lovinescu, E. *Memorii [Memoirs]*, vol. III. Bucharest: Editura „Adevărul” S.A., 1937.
- Maiorescu, Titu. “Eminescu și poeziile lui” [Eminescu and His Poems] [1889]. In Titu Maiorescu, *Opere. I. Critice* [Works. I. Literary Criticism], edited by D. Vatamaniuc, introduction by Eugen Simion. Bucharest: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, 2005.
- Marcus, Solomon. “Orizont spiritual” [Spiritual Perspective]. *Magazin*, no. 26, July 1 (1989).
- Mayer, Julius Robert. “Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur” [Remarks on the Forces of Inanimate Nature]. *Annalen der Chemie und Pharmacie* 42 (1842).
- Noica, Constantin. *Introducere la miracolul eminescian* [Introduction to the Eminescu miracle], edited by Marin Diaconu and Gabriel Liiceanu. Bucharest: Editura Humanitas, 1992.
- Onicescu, Octav. “Componentele științifice ale gândirii eminesciene” [The Scientific Elements of Eminescu’s Thinking]. *Manuscriptum*, no. 4 (1976).
- Osiceanu, Petre. *Eminescu și conceptele fundamentale ale fizicii moderne* [Eminescu and the Fundamental Concepts of Modern Physics], 2010, independent electronic edition, http://www.icf.ro/individual/labo4/osiceanu/Eminescu_Studiu_Eedition.pdf.
- Piru, Al. “Armonia eminesciană” [Eminescu’s Harmony]. *Flacăra*, no. 24 (1985).
- Pop, Ioan-Aurel. “Declarație de pe 14 ianuarie 2022, cu ocazia Zilei Culturii Naționale” [Declaration on January 14, with the occasion of the National Culture’s Day]. *Agerpres*, January 14, 2022, <https://www.agerpres.ro/cultura/2022/01/14/ziua-culturii-nationale-ioan-aurel-pop-sa-ne-pretuim-valorile-cum-sunt-ele-in-concertul-intelectual-european--847080>.
- Presură, Cristian. “Cine a descoperit teoria relativității, Einstein sau Eminescu?” [Who Discovered the Theory of Relativity: Eminescu or Einstein?]. *Hotnews*, January 15, 2020, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23601164-cine-descoperit-teoria-relativitatii-einstein-sau-eminescu.htm>.
- Săhleanu, Victor. *Arta rece și știința fierbinte* [Cool Art, Hot Science]. Bucharest: Editura Cartea Românească, 1972.
- Scărlătescu, Doru. “Eminescu și ispitele eminescologiei: omul de știință (I)” [Eminescu and the Temptations of Eminescology: The Scientist (I)]. In *Studii eminescologice*, vol. 19, edited by Viorica S. Constantinescu, Cornelia Viziteu, Lucia Cifor, and Livia Iacob. Cluj-Napoca: Clusium, 2017.
- Scărlătescu, Doru. “Eminescu și ispitele eminescologiei: omul de știință (II)” [Eminescu and the Temptations of Eminescology: The Scientist (II)]. *Studii eminescologice*, vol. 20, edited by In Viorica S. Constantinescu, Cornelia Viziteu, Lucia Cifor, and Livia Iacob. Cluj-Napoca: Clusium, 2018.
- Terian, Andrei. “Prophet, Martyr, Saint: Eminescu’s Lateral Canonization,” in *Great Immortality: Studies on European Cultural Sainthood*, edited by Jón Karl Helgason and Marijan Dović, 294–312. Leiden–Boston: Brill, 2019.
- Vatamaniuc, D. “Științele naturii în manuscrisele lui Eminescu și în filosofia lui Blaga” [Natural Sciences in Eminescu’s Manuscripts and in Blaga’s Philosophy]. *Steaua*, no. 5-6-7, May, June, and July (1991).

Acknowledgment: This project has received funding from the European Research Council under the European Union’s Horizon 2020 research and innovation program (grant agreement No. 101001710)

